

Наші зустрічі порушили питання, які постають у батьків будь-якої дитини з особливими освітніми потребами: навчання на інклюзії чи у спеціальному закладі, а головне – подальша доля дітей та їх інтеграція в соціум. Питань багато й на кожне з них відповідь у батьків може бути різна. Завдання фахівців ІРЦ – надати кваліфіковану допомогу та знайти правильну відповідь, яка підходить саме для конкретної дитини.

Список використаних джерел

1. Ільяна В. М., Трофименко Л., Мартинюк З. С. Теорія і практика спеціальної педагогіки та психології (11). С. 70-78.
2. Вовченко О. А. Сучасне батьківство дітей з особливими освітніми потребами в умовах динамічних змін в Україні. In: *Чорноморські наукові студії: IX Всеукраїнської мультидисциплінарної конференції*, 12 травня 2023 року, м. Одеса. Ліха-Прес, м. Львів, Україна – м. Торунь, Польща. С. 153–156.
3. Інститут спеціальної педагогіки і психології ім Миколи Ярмаченка, НАПН України (2023) Освіта осіб з особливими потребами в умовах миру та війни: матеріали IX Міжнародного конгресу зі спеціальної педагогіки та психології (25-26 жовтня 2023 р.) . Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. М. Ярмаченка НАПН України, м. Київ, Україна.
4. Інститут спеціальної педагогіки і психології ім Миколи Ярмаченка НАПН України (2023) Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розвитку: науково-методичний збірник (23). ФОП «Симоненко О. І.», м. Київ, Україна.
5. Інститут проблем виховання НАПН України (2023) Сучасний освітній процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції ІПВ НАПН України за 2022 р. (11). НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна.

Інклюзія в ЗДО: алгоритм психологічної підтримки педагогів

Дроботій Олена,
практичний психолог
КЗ «ЗДО № 255» м. Харкова
odrobotii@gmail.com

У статті розглянуто актуальність проблеми підготовки педагогічного колективу до роботи в умовах інклюзивної освіти. Наведено алгоритм психологічної підтримки педагогів у закладі дошкільної освіти, спрямований на формування позитивного ставлення до інклюзії, підвищення професійної компетентності та створення ефективної системи супроводу. Особливу увагу приділено діагностичному етапу, що включає виявлення індивідуально-психологічних особливостей педагогів, які можуть впливати на ефективність їхньої взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП). Описано методики психодіагностики, принципи проведення психологічного тренінгу, основні напрями психологічного супроводу, а також розроблену систему тренінгових занять для розвитку професійної компетентності вихователів. Запропоновано практичні інструменти, зокрема «психологічні зарядки», які можна ефективно впроваджувати в умовах обмеженого часу.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзія, діти з особливими освітніми потребами, психологічна підтримка, педагоги ЗДО, психокорекція, алгоритм, емоційна стійкість, психопрофілактика, саморозвиток.

Актуальність. В умовах зростаючої інклюзії в системі дошкільної освіти значущою стає підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми

потребами. Ефективність педагогічної діяльності значною мірою залежить від психологічного стану, адаптації та готовності вихователів до нових викликів. Психологічний супровід педагогів з використанням спеціальних тренінгів і вправ сприяє підвищенню їх професійної компетентності, розвитку емоційної стійкості та покращенню якості інклюзивного навчання.

Мета статті: ознайомити з алгоритмом психологічної підтримки педагогів ЗДО в контексті інклюзивної освіти, що включає психодіагностичне дослідження, проведення психолого-педагогічних тренінгів та інших форм психологічної підтримки з метою підвищення їх адаптаційних можливостей та професійної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в Україні в умовах воєнного стану надзвичайно актуальною є проблема освіти дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Інклюзивна освіта набуває широкого розвитку й передбачає, що діти з ООП відвідують звичайні заклади дошкільної освіти, навчаються та виховуються разом зі своїми однолітками. Як свідчить практика провідних європейських країн, більшість дітей з особливостями психофізичного розвитку може навчатися та виховуватись у навчальних закладах загального типу за умови забезпечення відповідної системи освітньо-виховної роботи. Закон України «Про освіту» чітко вказує на необхідність надання дітям з ООП «системи освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників», що є офіційним визначенням поняття «інклюзивне навчання» [1, п.12, Стаття 1, Розділ I].

Проте слід зауважити, що не всі педагоги готові працювати з такими дітьми. Відомо, що педагоги, які не хочуть або не можуть працювати в інклюзивних групах, не здатні адекватно взаємодіяти з батьківською громадою, не допомагають дітям з ООП та їхнім батькам адаптуватися до умов закладу, а навпаки – заважають і перешкоджають цьому процесу.

Чи можна стверджувати, що проблема інклюзивних груп стосується лише тих закладів, які вже мають дітей з ООП? Чи може будь-який керівник ЗДО бути впевненим, що завтра до нього не прийде дитина з ООП? Чи не стане запізно тоді готувати педагогів і батьківську громаду до роботи в інклюзивних групах? Мій досвід показує, що навіть фахівці (вчителі-дефектологи, учителі-логопеди, практичні психологи, соціальні педагоги) не завжди готові до такої роботи. Тому **пропоную свій досвід підготовки педагогічного колективу та батьків до роботи з дітьми з ООП.**

Конституція України та Закон України «Про освіту» гарантують усім дітям право на освіту, отже, можливість реалізувати це право в усіх державних (комунальних) закладах освіти без урахування статі, раси, національності, соціального та майнового стану, стану здоров'я, місця проживання та інших чинників, особливо в умовах воєнного стану.

Діти з особливими потребами мають право задовольняти свої потреби так само, як і всі інші члени суспільства. Від професійної компетентності педагогів, їх розуміння необхідності не лише зовнішнього оновлення дошкільної освіти, а й глибинних змін, що базуються на ідеї дитиноцентризму, залежить успішність роботи з дітьми з ООП.

Робота в інклюзивних групах висуває нові вимоги до педагога: уміння оновлювати та переоцінювати власний досвід, відходити від старих стереотипів і

настанов, генерувати ідеї особистісно орієнтованої освіти. Запорукою успішної освітньо-виховної роботи з дітьми з ООП є зміна ставлення педагогів до дітей як до партнерів, а не просто суб'єктів виховного процесу. Відповідно має змінитись і ставлення педагога до самого себе, своїх можливостей та пріоритетів. На сучасному етапі педагоги особливо потребують психологічної допомоги й підтримки, тому діяльність закладів дошкільної освіти потребує відповідного психологічного супроводу.

На жаль, не всі педагоги однаково позитивно сприймають нововведення і не кожен легко подолає стереотипи. Тому першочерговим завданням психологічної служби ЗДО є створення оптимальних умов для ефективної роботи педагогів із дітьми з ООП, підвищення їх фахової компетентності (поглиблення та систематизація теоретичних знань з психології) та формування практичних навичок. Саме цьому присвячена стаття.

Для практичної роботи з педагогами інклюзивних груп закладу дошкільної освіти пропонуємо семінари, тренінги, анкети, психологічні інтерактивні ігри.

Умови ефективної роботи педагогів інклюзивних груп можна поділити на об'єктивні та суб'єктивні.

Суб'єктивні:

- відкритість педагогів, інтерес до нового, гнучкість і мобільність, здатність до самовдосконалення;
- педагогічна рефлексія – здатність педагога перетворити себе на об'єкт власного аналізу та оцінки.

Об'єктивні:

- наявність комплексу нормативних документів і обізнаність у них;
- наявність відповідної навчально-матеріальної бази;
- належна організація просвітницько-навчальної роботи з різними категоріями працівників.

Психологічна служба нашого закладу розпочала створення психологічно комфортного середовища для педагогів інклюзивних груп із розробки анкети для визначення пріоритетів і напрямів роботи. Анкетування дало змогу:

- з'ясувати рівень позитивного або негативного ставлення до інклюзивного навчання;
- визначити, наскільки педагоги розуміють суть інклюзії;
- виявити групу лідерів (інструментальних і емоційних), на яких можна спиратись у подальшій роботі;
- визначити напрями поглибленої діагностики для надання психологічної допомоги педагогам під час роботи з дітьми з ООП.

Проаналізувавши результати анкетування, для максимально ефективної організації психологічного супроводу педагогів закладу ми розробили схему-алгоритм «Структура психологічного супроводу педагогів інклюзивних груп».

Пояснимо докладніше алгоритм супроводу:

1 етап. Анкетування «Інклюзивна освіта: очікування та реалії»

дозволило умовно поділити педагогів на дві групи :

Група А – ті, хто має свідоме та активне бажання працювати з дітьми з ООП;

Група Б – ті, хто не має бажання працювати в інклюзії, відверто або в прихованій формі відповіли «ні».

Кожна з груп, утворених за результатами анкетування, не була однорідною. Тому наступним критерієм ми визначили розуміння педагогами ключових положень інклюзії. Кожна група знову поділилася на «так» і «ні». Як наслідок, ми отримали такі результати:

Група А – (безумовне «так» роботі з дітьми з ООП).

Група А-1 – «так», зрозуміли основні положення, здатні працювати по-новому, мають бажання працювати в інклюзивних групах. Саме ці педагоги стануть тим «ядром», на яке слід спиратись у подальшій роботі психологу, методисту, адміністрації закладу. Ідеальним варіантом буде, якщо саме до цієї групи потраплять лідери колективу (інструментальний і емоційний).

Група А-2 – «так», але не зрозуміли основні положення, а їхнє бажання працювати по-новому витікає з відкритості до всього нетрадиційного, що манить незвичністю. Ці педагоги характеризуються схильністю до азарту, ризику. Основне завдання для психолога, методиста ЗДО – спрямувати їх енергію в потрібне «русло».

Група Б – (безумовне «ні» роботі з дітьми з ООП).

Група Б-1 – «ні», бо не зрозуміли основні положення. З ними також необхідно провести широку консультативно-просвітницьку роботу для досконалого ознайомлення з основними положеннями та нормативно-правовою базою.

Група Б-2 – «ні», але добре зрозуміли основні положення. Педагоги цієї групи мають певні психологічні бар'єри: зміни умов роботи, навичок, звичок, традицій тощо. У нашому разі в цю групу потрапили педагоги, які мають від 20 років і більше педагогічного стажу. Це досвідчені вихователі, які користуються авторитетом у батьків і колег, тому вважають, що їм не обов'язково щось міняти. Це найважча група для психолога, тому для цієї категорії слід проводити індивідуальний психологічний супровід.

2 етап. Діагностичне дослідження

Цей етап спрямований на виявлення проблем і особистісних якостей педагогів, які заважають працювати з дітьми з ООП. Для оптимізації процесу ми вибрали такі методики:

- діагностика креативності (тест Дж. Гілфорда);
- діагностика інтернальності-екстернальності («локус контролю» Дж. Роттера);
- діагностика здатності до емпатії;
- діагностика рівня агресивності (опитувальник Басса-Даркі).

Психодіагностичне обстеження проводилось індивідуально з вихователями з дотриманням таких принципів:

- створення доброзичливої атмосфери, у якій тестування сприймалося не як іспит, а як можливість краще зрозуміти себе та визначити індивідуальні шляхи професійного розвитку;
- заохочення до відвертих відповідей (учасникам пояснено, що немає «правильних» і «неправильних» відповідей – є індивідуальні відмінності та погляди);
- гарантування конфіденційності (результати не передаються третім особам без згоди, педколектив отримує лише узагальнену інформацію);
- роз'яснення феномену соціальної бажаності, за якого відповіді не відображають реального стану, а пристосовані до очікувань, що знижує достовірність результатів;

- інтерпретація результатів не як вироку, а як підґрунтя для подальшого особистісного та професійного зростання.

Найважливішими завданнями практичного психолога ЗДО щодо підготовки педагогів закладу до роботи в інклюзивних групах вважаємо такі:

- сприяння повноцінному соціально-професійному розвитку особистості педагога, попередження можливих особистісних і міжособистісних проблем;
- надання допомоги в самопізнанні, формуванні адекватної самооцінки, адаптації до нових соціальних і професійних реалій, подоланні професійних деформацій, емоційному вигоранні та досягненні емоційної стійкості, що сприяє безперервному особистісному і професійному росту та саморозвитку;
- активна психологічна підтримка, спрямована на гармонізацію особистості педагога та міжособистісних відносин у нових умовах, які потребує робота з дітьми з ООП;
- формування готовності до конструктивної взаємодії із соціальним оточенням;
- організація процесу, який активізує адаптаційні ресурси особистості при забезпеченні необхідних умов.

У професійній діяльності педагог-дошкільник повинен ефективно комунікувати з вихованцями, особливо з дітьми з ООП, підтримувати дисципліну в групі, взаємодіяти з батьками, колегами по роботі й адміністрацією. Також йому треба володіти вміннями долати психологічну перевагу, завжди бути «у формі», швидко відновлювати працездатність. Педагог має вміти з гідністю виходити з конфліктної ситуації, не давати волі негативним емоціям у взаєминах із дітьми з ООП, їх батьками, колегами по роботі.

Мета психолого-педагогічного тренінгу – допомога педагогу в розв’язанні проблем, що виникають у практичній діяльності. Тренінг включає комплекс інтерактивних групових методів, спрямованих на особистісний розвиток педагога.

Особливість тренінгу полягає в тому, що він базується на принципі взаємодії. Саме колективні методи допомагають його учасникам знайти найоптимальніші рішення, сприяють засвоєнню знань, формуванню вміння управляти власними психічними процесами, навичок самоконтролю.

Обов’язковими принципами проведення тренінгу є:

- конфіденційність;
- добровільність;
- рівноправність;
- активність;
- персоналізація висловлювань;
- надання учасникам самостійності у виборі способу дій;
- групова підтримка;
- зворотний зв’язок.

Умовою проведення тренінгу є наявність ведучого (практичного психолога), який виступає в ролі експерта, каталізатора, диригента, взірця для учасників. Ведучий оцінює зміст відносин учасників; забезпечує створення дружньої, доброзичливої атмосфери; об’єднує різні позиції учасників, не завдаючи при цьому моральної шкоди нікому з них; пропонує модель поведінки учасника тренінгу.

Зворотний зв'язок, який передбачається принципами тренінгу, дозволяє кожному учасникові побачити себе очима інших вихователів, одержати уявлення про те, як його сприймають колеги, усвідомити свої сильні та слабкі сторони.

Крім того, **методами розвитку особистості можуть бути такі напрями психологічного супроводу педагогів:**

- індивідуальне психологічне консультування;
- психотерапевтична допомога (за умови відповідної підготовки фахівця);
- соціально-психологічні тренінги;
- психолого-педагогічні семінари конференції, круглі столи тощо.

Пропонує систему соціально-психологічних і психолого-педагогічних тренінгів (рекомендуємо проводити саме в такій послідовності).

1. *Тренінг розвитку адаптаційних можливостей* «Формування мотиваційної готовності педагога до роботи з дітьми з ООП». Цей тренінг ми рекомендуємо проводити в серпні, перед початком нового навчального року.

2. *Психолого-педагогічні навчальні тренінги* «Особливості роботи в інклюзивних групах», «Робота команди психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП» (проводяться разом методичною та психологічною службою з метою дати змогу педагогам різнобічно й поглиблено розглянути окремі напрями, структурні компоненти, змістові наповнення тощо). Ці тренінги доцільно проводити раз на місяць протягом вересня – грудня, а за потребою – і надалі.

3. *Тренінг особистісного зростання* (надати людині розуміння того, що головне – прийняти себе такою, якою ти є сьогодні. Лише приймаючи себе з усіма слабостями та недоліками, лише відверто визнавши їх і одночасно зрозумівши свої сили, можна рухатися вперед). Цей тренінг є обов'язковим для групи Б і за потребою для педагогів із групи А.

4. *Тренінг спілкування та рефлексії* є логічним продовженням тренінгу особистісного зросту, сприяє кращому пізнанню себе, поглиблює процеси саморозкриття, розвитку умінь і навичок самоаналізу, подолання психологічних бар'єрів, що заважають повноцінному самовираженню. *Тренінги означеної тематики доцільно проводити з усіма педагогами закладу. При цьому заняття мають містити й елементи вправ із розвитку творчих здібностей педагогів.*

Звертаємо вашу увагу ще на один вид психологічної підтримки педагогів, які використовуємо в роботі з педагогами. Через щільний графік роботи ЗДО, зокрема нашого із 7.00 до 19.00, не завжди є змога проводити повноцінні психологічні тренінги. До того ж і за тривалістю часу практичний психолог має обмеження. Тому доцільним є проведення коротких психологічних зарядок під час нарад, педрад тощо (10–20 хвилин), які допоможуть педагогам оволодіти прийомами релаксації та концентрації, сприятимуть підвищенню енергетичного потенціалу.

Висновки:

1. Ефективна інклюзивна освіта вимагає комплексної психологічної підтримки педагогів, яка повинна починатися з діагностики індивідуальних особливостей і труднощів у професійній діяльності.

2. Проведення спеціально розроблених психолого-педагогічних тренінгів сприяє підвищенню мотиваційної готовності, емоційної стабільності та професійної компетентності вихователів.

3. Принципи добровільності, конфіденційності та активної взаємодії є запорукою ефективного творчого процесу.

4. Психологічна підтримка педагогів повинна бути системною та адаптованою до умов роботи ЗДО, включаючи як тренінгові заняття, так і короткі форми впливу (психологічні зарядки).

5. Запропонована система заходів створює умови для особистісного та професійного зростання педагогів, забезпечуючи якісну інклюзивну освіту для дітей з ООП.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» : Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. Інклюзивне навчання в закладі дошкільної освіти : навч.-метод. посіб. Автор Т. В. Наумчук та ін. Київ : Літера ЛТД, 2024. 160 с.
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти в Україні. Міністерство освіти і науки України. 2021. URL : <https://mon.gov.ua/> (дата звернення: 15.06.2025).
4. Лист Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 № 1/3737-22 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні».
5. Методичні рекомендації щодо організації інклюзивного навчання в закладах дошкільної освіти : лист Міністерства освіти і науки України від 23 липня 2020 р. № 1/9-421. *Офіційний вісник України*. 2020. № 60. С. 112.
6. Романець Ю. В. Психологія інклюзії: теорія і практика. Харків: Основа, 2019. 240 с.
7. Слободянюк О. В. Психологічна підтримка педагогів у системі інклюзивної освіти. Київ : Генеза, 2020. 192 с.

Актуальні питання додаткової підтримки учнів у освітньому процесі закладів загальної середньої освіти

Колісник Олена,
старший викладач
секції спеціальної та інклюзивної освіти
кафедри виховання й розвитку особистості
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

У статті актуалізується питання додаткової підтримки учнів, які мають труднощі в освітньому процесі, з опорою на нормативно-правові документи. Описано систему додаткової підтримки першого рівня в закладі загальної середньої освіти. Надано рекомендації щодо розвитку професійних компетентностей педагогічних працівників (інклюзивної, психологічної, компетентності педагогічного партнерства) через різноманітні методичні заходи.

Ключові слова: додаткова підтримка учнів із ООП, рівні підтримки, додаткова підтримка першого рівня, професійні компетентності педагогічних працівників.

Актуальність. Результати численних досліджень [1; 5] констатують наявність наслідків стресу через війну в більшості населення України. Зокрема, у дітей шкільного віку ці наслідки мають вигляд фізичних проявів (головний біль, млявість або напруженість м'язів, хронічна втома, швидка втомлюваність, порушення апетиту та/або сну тощо), емоційних змін (підвищення тривожності, невпевненості в собі; напруга, гнів, посилення відчуття особистої вразливості, незахищеності, песимістичні настрої), когнітивних (погіршення сприймання,